

Biblioteques i biblioteconomia a l'estat espanyol¹

CARME MAYOL*
ÀNGELS MASSÍSIMO*

Resum: Panoràmica divulgativa del món bibliotecari espanyol en el marc de la celebració del 59^è Congrés de l'IFLA a Barcelona, l'agost d'enguany. Se n'apunten els precedents històrics i se'n descriu l'organització actual. S'ofereixen algunes dades bàsiques sobre la lectura pública, les biblioteques escolars, universitàries, especialitzades i de recerca, així com sobre la Biblioteca Nacional. En cada cas s'analitzen el marc legal, l'estructura, els desenvolupaments tecnològics i els programes de cooperació en curs. Finalment, s'esbossen les línies generals d'evolució del mercat de la informació i es descriuen breument la formació dels professionals i les seves associacions.

Introducció: Marc general

El país que acull la celebració del Congrés de l'IFLA de 1993 està configurat per una sèrie de característiques geogràfiques que n'han determinat, en part, la història. La seva situació a l'extrem sud-oest d'Europa i la seva condició peninsular, a les ribes del Mediterrani i de l'Atlàntic, l'han convertit en un lloc privilegiat, cruïlla de civilitzacions i cultures i punt de confluència i barreja de les més diverses tradicions.

D'una banda, immersa a Europa i havent participat plenament en la gestació de la seva cultura des de l'època de la colonització grega del Mediterrani; de l'al-

* Escola Universitària "Jordi Rubió i Balaguer" de Biblioteconomia i Documentació

1. Aquest treball, encomanat per l'IFLA, ha estat publicat a *IFLA Journal*, vol. 19, no. 2 (1993). El seu propòsit és donar a conèixer als congressistes que assisteixen al Congrés de Barcelona la situació bibliotecària a Espanya; és per això que el seu enfocament és volgutament general i divulgatiu.

tra, receptora de la millor tradició científica, artística i literària del món àrab i jueu a través d'una convivència, sovint pacífica i productiva, de vuit segles; finalment projectada sobre el continent americà, Espanya es troba actualment integrada, no tant sols geogràficament, sinó políticament i econòmica en el marc de la Comunitat Europea, i alhora en condicions i amb vocació de pont entre aquesta realitat i els pobles de Llatinoamèrica i del Magreb.

L'Estat espanyol mateix, amb 504.750 Km² i 38.425.679 habitants és producte de la confluència de tradicions culturals, polítiques i fins i tot jurídiques que, al llarg dels segles, havien anat configurant personalitats col·lectives, llengües i cultures prou diverses. Fruit d'aquesta realitat és l'actual organització de l'Estat en comunitats autònomes.

Antecedents bibliotecaris

L'estructura bibliotecària de l'Estat espanyol cal situar-la al s.XIX, i mostra en la seva configuració una forta influència francesa.

La Biblioteca Real, espanyola, creada el 1711, es anomenada el 1836 Biblioteca Nacional. D'altra banda, una llei desamortitzadora de les propietats religioses (1835) permet que, amb els fons religiosos i erudits es creïn Biblioteques Pùblicas Provinciales a totes les capitals de província i n'assigna la cura a les institucions docents.

Establertes aquestes biblioteques, en les quals podem veure l'empremta de la Revolució Francesa, el pas següent serà dotar-les d'un cos de funcionaris: el Cuerpo Facultativo de Archiveros Bibliotecarios y Arqueólogos (1858) que tindrà com a missió conservar els fons bibliogràfics requisats.

Aquests orígens seran la causa que les biblioteques espanyoles ofereixin, durant anys una imatge més propera a l'erudició que no pas a la lectura pública.

Amb el temps apareixen, a diferents punts de l'Estat, iniciatives bibliotecàries directament orientades vers la lectura pública. Així a Astúries alguns municipis i diverses organitzacions obreres promouen biblioteques públiques de gran vitalitat; a Catalunya el 1915 les autoritats locals inicien una planificació bibliotecària fonamentada en una biblioteca erudita, la Biblioteca de Catalunya, una xarxa de biblioteques públiques, tipus Carnegie, i una escola, amb un alt nivell d'exigència, per a la formació de professionals. Cal destacar que totes aquestes institucions encara perduren.

A nivell d'Estat, caldrà esperar la Segona República (1931-39) perquè es produeixin canvis ràpids i significatius, provocats per la sensibilització dels intel·lectuals i dels polítics del moment per la cultura.

En aquest període trobem abundosa legislació bibliotecària: la Biblioteca Nacional es reestructura i augmenta considerablement els seus pressupostos; la universitat integra, per primera vegada, la biblioteca dins de la seva pròpia estructura (1932); els ciutadans col·laboren amb entusiasme a difondre la lectura

pública (Misiones Pedagógicas); s'eixampla i es diversifica el cos funcional amb la creació del Cuerpo de Auxiliares de Archivos y Bibliotecas (1934), preparat per al treball amb l'usuari. En definitiva, el II Congrés de l'IFLA (1935) arriba a un país en plena eufòria bibliotecària.

La Guerra Civil (1936-39) no aturarà aquesta política. La primera planificació bibliotecària d'abast estatal fou formulada el 1938 per Maria Moliner des de València, on radicava el Govern republicà. El resultat final de la contesa, no obstant, anul·larà tots aquests projectes i iniciarà una etapa ben diferent.

D'entrada, no serà fins al 1947 que surt el primer decret que crea l'aparell legislatiu de l'actuació bibliotecària franquista i caldrà esperar al 1952 per veure publicat el Reglamento Nacional de la Lectura. No hi ha cap pressa a organitzar la lectura pública, les característiques bàsiques de la qual seran, durant uns 40 anys, les d'una organització rigidament organitzada en la teoria, però poc coordinada a la pràctica.

Pel que fa a les biblioteques universitàries en aquesta època, dividides pels seus orígens històrics entre dues competències diferents –cultura i educació–, mai no disposaren de pressupostos adients. La Biblioteca Nacional tampoc no va merèixer cap atenció especial durant el franquisme.

Malgrat tot en aquest llarg període es creen algunes institucions significatives, apareix la *Bibliografía Nacional*, i els bibliotecaris es preocupen per iniciar nous serveis i per mantenir contactes internacionals.

Context polític bibliotecari actual

Amb el final de la Dictadura (1975) l'Estat entra en un període d'importants canvis polítics: la Constitució espanyola (1978) restableix les llibertats i estructura l'Estat en 17 comunitats autònomes, cadascuna amb govern i parlament propis, sota un govern central. A partir de 1980 s'inicia un procés de transferència de competències i de mitjans de finançament que a cada comunitat autònoma és diferent i que afectarà les biblioteques des de diversos angles. Vegem-ne alguns:

- La cultura, i amb aquesta, la lectura pública, esdevé competència absoluta de les comunitats autònomes, dins el seu territori respectiu.
- Quant a l'educació, algunes comunitats autònomes tenen competència en aquest tema, mentre que d'altres no. En tot cas, existeix un marc legal general per a tot l'Estat, tant pel que fa referència a l'educació obligatòria (Ley Orgànica del Derecho a la Educación, i Ley de Ordenación General del Sistema Educativo LOGSE), com respecte als nivells superiors de l'ensenyament (Ley de Reforma Universitaria, LRU). Aquestes lleis condicionen el desenvolupament de les biblioteques dels diferents centres docents.
- La investigació és competència de l'Estat central a nivell de política general i planificació. També hi ha algunes iniciatives en comunitats autònomes molt

determinades, que mantenen línies pròpies de treball, polítiques de creació de bases de dades pròpies o generals, etc. D'altra banda, cal destacar la importància de la iniciativa privada en aquest camp.

Transferides una sèrie de competències bibliotecàries bàsiques, l'Estat conserva institucions clau: la Biblioteca Nacional, i les Bibliotecas Públicas Provinciales resten sota titularitat estatal, encara que s'encomana la gestió d'aquestes darreres a la comunitat autònoma corresponent. L'Estat es reserva així mateix el dret i la responsabilitat de dissenyar el sistema bibliotecari i de crear les eines necessàries per fomentar-ne la cooperació. Dins d'aquesta línia, el Real Decreto 565/1985, pel qual s'estableix l'estructura orgànica del Ministerio de Cultura, crea la Dirección General del Libro y Bibliotecas i, a nivell de Sots-direcció General, el Centro de Coordinación Bibliotecària.

La política del Ministerio de Cultura té una orientació triple: en primer lloc, s'ocupa de potenciar les Bibliotecas Públicas del Estado, millorant-ne infraestructures i equipaments. En els darrers tres anys tan sols, s'han fet actuacions arquitectòniques per valor de gairebé de 9.000.000.000 PTA, i actualment encara hi ha importants projectes en curs. A més, el 1989 es va elaborar un Plan de Informatización de la Red de Bibliotecas Públicas del Estado, la situació de la qual és, en aquests moments de 34 biblioteques informatitzades de les 51 que configuren el total.

Una segona línia d'actuació del Ministerio es fomentar la coordinació bibliotecària. En aquest sentit cal entendre l'elaboració del *Reglamento de Bibliotecas Públicas del Estado y del Sistema Español de Bibliotecas*, sistema que es crea per donar una major coherència i efectivitat a les diferents biblioteques de tot l'Estat espanyol que ofereixen serveis al públic, sigui quina sigui la seva tipologia. Encapçala el Sistema la Biblioteca Nacional, i s'hi contempen les Bibliotecas Públicas del Estado, les biblioteques dels diferents ministeris i altres organismes de l'Administració. Se n'exclouen expressament les biblioteques escolars, però en canvi s'hi integren les de les universitats públiques, les de les acadèmies i també les "xarxes o sistemes de biblioteques d'institucions públiques o privades", i fins i tot les "biblioteques d'excel·lent interès que s'hi incorporin per mitjà d'un conveni al Ministeri de Cultura" (Real Decreto 582/1989). Aquest mateix decret crea un Consejo Coordinador de Bibliotecas de composició molt àmplia –uns trenta membres– i una Comisión Permanente més reduïda –set membres–.

Una tasca important de cooperació és l'elaboració del *Catálogo Colectivo del Patrimonio Bibliográfico* (1985) redactat amb la participació de diverses comunitats autònomes.

Darrerament el Centro ha impulsat la creació, i manté la gestió, de la base de dades REBECA, operativa des del 1991, que recull més de 150.000 registres bibliogràfics de les Bibliotecas Públicas del Estado i en aquests moments és ja un instrument útil a nivell de catalogació i de préstec interbibliotecari.

En tercer lloc, cal assenyalar la política de suport a la comunitat bibliotecària, a través de la prestació de serveis i l'organització d'activitats programades pel Centro de Coordinación Bibliotecaria adreçades a tothom. N'esmentarem l'assistència bibliotecària a sectors especials de la població en l'àmbit geogràfic de competència del Ministerio, l'assessorament tècnic, les relacions i col·laboracions amb les associacions bibliotecàries així com l'organització de seminaris i la publicació de bibliografia especialitzada. Un exemple d'això darrer és l'edició en CD-ROM de la bibliografia comercial *Libros españoles en venta: ISBN* i la distribució d'unes 20 bases de dades documentals, amb més de 1.000.000 de registres, a través dels Puntos de Información Cultural (P.I.C.).

Lectura Pública

Segons dades de l'Institut Nacional de Estadística, a l'Estat espanyol hi ha censades 2.988 biblioteques públiques que acullen 23.274.031 vols.

Marc legal

Els governs autònoms, responsables de la lectura pública, han promulgat cada un d'ells, en la majoria dels casos, una llei d'àmbit local que regula els seus propis sistemes bibliotecaris. L'esquema de totes aquestes lleis és força similar: pràcticament totes preveuen un Servei de Biblioteques que coordina l'actuació bibliotecària i un consell de biblioteques de caràcter consultiu i assessor. Un bon nombre d'aquestes lleis creen una estructura fonamentada en una biblioteca central, que actua com a capçalera del sistema i que generalment és l'antiga Biblioteca Pública Provincial de la capital autònoma. Aquesta biblioteca rep el dipòsit legal de l'àmbit territorial autònom i, en alguns casos, n'elabora la bibliografia corresponent. La llei les anomena biblioteques centrals, generals o regionals.

Tan sols en el cas de Catalunya, i a causa de la seva específica tradició bibliotecària, constatem una situació diferent. La Biblioteca de Catalunya, creada per l'Institut d'Estudis Catalans, es definia des de que fou oberta al públic (1914) com a biblioteca nacional de la cultura catalana i, alhora, capçalera del sistema bibliotecari del país. La llei catalana actual (Llei de Biblioteques DOG núm. 123 29-4-1981) en confirma aquesta doble tasca i en renova el concepte, tot ampliant-ne encara més les competències.

Finalment cal esmentar, en l'àmbit de l'Administració municipal la Ley de Bases de Régimen Local per a tot l'Estat, la qual estableix per als ajuntaments l'obligatorietat de proveir serveis bibliotecaris a tots els municipis de més de 5.000 habitants. Aquest fet ha contribuït a la progressiva implicació dels governs municipals en la creació de noves biblioteques.

Estructura organitzativa

En el sistema bibliotecari espanyol tenim dos tipus de biblioteques públiques: per una banda les ja esmentades Bibliotecas Públicas del Estado, situades a les capitals de províncies (51) i propietat de l'Estat, però gestionades des dels governs autònoms; per l'altra, les biblioteques de titularitat d'aquests governs o dels ens locals. Finalment, similars a aquestes darreres, existeixen una sèrie de biblioteques patrocinades per caixes d'estalvis que, en alguns casos, arriben a sostenir xarxes de gran abast.

Encara que, esquemàticament, l'organització bibliotecària de cada comunitat autònoma és força similar a les altres, el seu desenvolupament es diferent en cada cas. Són molts els factors que hi influeixen: la tradició bibliotecària de la zona; la sensibilitat de l'administració autonòmica i local; l'ambient social i cultural, etc. En tot cas, cal fer notar l'esforç que, en aquests darrers anys, han fet i estan fent diferents administracions públiques per millorar els locals i l'equipament de les biblioteques que tutel·len.

Cooperació

El decret ja citat de 1989 sobre el reglament de les biblioteques públiques de l'Estat i del Sistema Español de Bibliotecas creava les bases per establir una coordinació i una cooperació que encara no s'han produït de fet. En canvi, la introducció de la tecnologia, amb les seves exigències específiques, està donant peu a una sèrie d'iniciatives de cooperació. L'ús generalitzat de formats MARC facilita aquesta cooperació, que, habitualment, va més enllà del territori de la comunitat autònoma –la citada base de dades REBECA– i que, en alguns casos depassa els límits del sector de la biblioteca pública –xarxa d'usuaris VTLS a Catalunya configurada per biblioteques universitàries i públiques.

Biblioteques escolars

La renovació pedagògica dels darrers anys ha impulsat les biblioteques escolars des de les mateixes escoles, al marge de qualsevol planificació i sense cap reconeixement de tipus jurídic. Aquest fet ha generat biblioteques molt desiguals que, tot i tenir una clara vocació de servei a la comunitat escolar, sovint es troben amb dificultats per dur a terme les seves tasques.

Marc legal

A nivell estatal, el decret de 1989 esmentat més amunt no contempla les biblioteques escolars; les úniques disposicions legals que hi al·ludeixen es limiten a remarcar l'obligatorietat de reservar-hi un espai en la construcció de nous edificis

escolars (BOE nº205 27-8-75), sense que mai més es torni sobre el tema per definir com cal omplir aquest espai o qui se n'ha d'ocupar.

Ni el *Libro para la reforma del sistema educativo* (1969) ni l'actualment vigent LOGSE tampoc no esmenten explícitament les biblioteques.

A nivell de comunitats autònomes que tenen competència en educació, les biblioteques escolars tampoc no són esmentades en els textos legals corresponents, llevat de les dues excepcions de València i Galícia.

Ara bé: tot i l'existència d'un buit legal tan evident, la biblioteca escolar és actualment un fet real, com ho demostren les iniciatives públiques o, més freqüentment, privades sorgides en els darrers anys i destinades, no solament a la promoció d'aquestes, sinó també a millorar-ne les condicions i la qualitat de funcionament.

Biblioteques universitàries

El 1991 existien a l'Estat espanyol 39 universitats reconegudes, 16 de les quals són competència del Ministerio de Educación y Ciencia, mentre que la resta depenen dels governs autònoms corresponents. Darrerament s'estan configurant algunes universitats noves a causa de la segregació d'antigues seccions territorials de les grans universitats. La creació d'universitats privades també s'ha iniciat.

Marc legal

La Ley de Reforma Universitaria estableix l'autonomia de cada universitat per organitzar-se quant a estudis i serveis i per contractar el seu personal. La Llei no esmenta la biblioteca universitària com a tal, però a partir d'aquesta cada universitat ha elaborat els seus estatuts, en els quals incorpora la seva visió de la biblioteca. En aquests estatuts:

- Totes les universitats defineixen la biblioteca com un servei de la universitat i n'afirmen la unitat, encara que hi hagi dispersió de fons en major o menor grau. Moltes universitats destaquen aquesta unitat funcional amb un organigrama.
- Totes les universitats encoratgen sempre la coordinació i sovint la integració dels serveis de biblioteca.
- La majoria de les universitats creen comissions de biblioteca, i algunes preveuen la participació de membres de la plantilla en les seves estructures de govern.
- Totes les universitats creen i desenvolupen les seves pròpies plantilles de personal als diferents nivells.

Més recentment, el Real Decreto 557/1991, que regula la creació de noves universitats, estableix legalment per primera vegada els mínims exigibles per a

aquesta creació. Aquests mínims complementen, pel que fa a les biblioteques universitàries, les recomanacions de 1987 sobre el mateix tema, fetes per un grup de treball de directors de biblioteques universitàries.

Estructura organitzativa

La majoria de les universitats espanyoles, de dimensions relativament grans, no es troben instal·lades en un campus únic. Conseqüentment, l'estructura més freqüent de les seves biblioteques es basa en una biblioteca central i diverses biblioteques sectorials, que adopten la configuració de la pròpia universitat, generalment per centres, per bé que en alguns casos es donen estructures més compactes, dissenyades atenent a afinitats temàtiques o geogràfiques, mentre que en altres casos més atomitzats es complementen amb biblioteques de càtedra o d'institut d'investigació —o bé són substituïdes per aquestes.

No cal entendre l'existència d'una biblioteca general, quan hi és, com a indicatiu d'una estructura centralitzada: una estructura així no és freqüent. De fet, encara que darrerament s'hagi incrementat el nombre d'universitats que han centralitzat alguns dels seus serveis (generalment, adquisicions i catalogació), la dispersió de fons i la manca de coordinació dels serveis són, encara avui, característiques definitòries d'una majoria de biblioteques universitàries espanyoles. Dit això, no obstant, cal remarcar els esforços realitzats en la renovació i adaptació de locals i mobiliari i en la introducció de tecnologia, tant a nivell de processos com de serveis, en moltes d'aquestes biblioteques.

Tecnologia

Des que el 1979 s'inicià a Catalunya una primera experiència d'automatització entre la Universitat de Barcelona, la Universitat Politècnica de Catalunya i la Xarxa de Biblioteques Públiques de la Caixa de Pensions, constatem, especialment en els darrers anys, un avenç significatiu i general en la introducció de la tecnologia a les biblioteques universitàries espanyoles. Així, l'any 1991, 26 biblioteques tenien sistemes automatitzats operatius i 13 estaven en procés d'introduir-ne o de canviar de sistema.

Un cert nombre de biblioteques tenen en curs la reconversió dels catàlegs antics. D'altra banda, s'hi han introduït de forma generalitzada les bases de dades en CD-ROM, tant a les biblioteques que ja tenien serveis de cerques en línia com a les que no en tenien.

Cooperació

Les biblioteques universitàries espanyoles duen a terme actualment diversos projectes de cooperació, ja siguin d'abast estatal o de territori autònom. El degà,

que s'inicià a Catalunya, és l'actual CAPS (Catàleg Automatitzat de Publicacions en Sèrie, 1989), que ha succeït el CRUC (Catàleg de Revistes de les Universitats Catalanes, 1983) ampliant-ne l'abast. Actualment agrupa 28.000 títols i hi participen, a més de les universitats, les biblioteques de recerca més importants.

La cooperació d'abast més ampli és la de la xarxa REBIUN (Red de Bibliotecas Universitarias, 1987) que amb 300.000 registres de monografies i la base de dades CAPS, agrupa 9 universitats de tot l'Estat en un projecte de catalogació retrospectiva i préstec interbibliotecari. Darrerament ha sortit al mercat el CD-ROM REBIUN (1992).

Les biblioteques universitàries, amb sistema DOBIS/LIBIS, han format un grup d'usuaris que du a terme diferents projectes de cooperació d'abast estatal.

Últimament a Catalunya s'ha creat la xarxa BRUIXA (Biblioteques de Recerca, Universitàries i Xarxes Automatitzades) d'usuaris del sistema VTLS (1991), que agrupa a les biblioteques de la Universitat Autònoma de Barcelona, la Universitat Politècnica de Catalunya, la Universitat Pompeu Fabra i la Xarxa de Biblioteques Públiques de la Diputació de Barcelona, amb un total de 290.000 registres bibliogràfics (470.000 vols. i 34.000 revistes).

També existeixen algunes experiències a nivell sectorial: DOCUMAT reuneix 76 biblioteques de matemàtiques de tot l'Estat, amb un catàleg col·lectiu de publicacions en sèrie i finalitats de préstec interbibliotecari i adquisició cooperativa.

Molt ambiciós és el projecte SIBI (Sistemas de Información de Bibliotecas Científicas Españolas Interconectadas i Abiertas, 1989) formulat a nivell estatal, que preveu actuacions de préstec interbibliotecari, catalogació cooperativa i reconversió, si bé encara no se n'ha iniciat el funcionament.

Biblioteques especialitzades i de recerca

Estructura

Hi ha biblioteques importants en alguns col·legis professionals (advocats, metges, enginyers), així com en els organismes de l'Administració pública (ministeris, departaments dels governs autònoms) i algunes empreses públiques (RENFE) o privades (laboratoris farmacèutics, bancs, etc.). Totes aquestes biblioteques treballen, però, aïlladament, sense integrar-se en sistemes més amplis, i tan sols hi apareixen –per bé que tímidament– iniciatives espontànies de coordinació.

Consideració a part mereix el CSIC (Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1940), d'abast estatal, que reuneix en un sol sistema les biblioteques dels 90 instituts de recerca finançats per aquest organisme governamental. El CSIC és l'organisme multisectorial de recerca més important d'Espanya. El sistema agrupa 84 biblioteques, situades a punts diferents de l'Estat, amb un total de 1.036.035 monografies i 35.109 sèries, de les quals un terç es reben correntment.

Tecnologia

La interrogació de bases de dades en línia –ampliat recentment amb els suports òptics– es va introduir a les biblioteques de recerca, com a part dels seus serveis, ja des dels inicis dels anys '80. L'automatització dels catàlegs s'inicia un xic tardanament, i és justament en aquest camp on trobem més sistemes ad hoc i softs de gestió de bases de dades no basats en la norma ISO 2709. Hi trobem també, no obstant, sistemes comercials i darrerament s'observa un increment de la utilització dels formats MARC respecte als propis.

El CSIC, per la seva banda, té en marxa el projecte PRIBIC (Programa de Informatización de las Bibliotecas del CSIC, 1984), amb 60 biblioteques connectades en línia (octubre 1992) i una base de dades de 276.910 registres de monografies i 35.109 de sèries.

Cooperació

A nivell general la cooperació és encara molt difícil: ni les adquisicions ni el control de publicacions periòdiques ocupen un lloc significatiu dins l'automatització i, per tant, manquen encara eines per traçar una política conjunta.

El Sistema Español de Bibliotecas esmentat més amunt contempla les biblioteques especialitzades de l'Administració pública; és d'esperar, doncs, que hi vegem una evolució significativa en els propers anys. De moment, hem vist alguns intents espontanis de cooperació sectorial, que sovint han inclòs també les biblioteques universitàries de l'especialitat. Un exemple n'ha estat la Coordinadora de Biblioteques Biomèdiques de Catalunya (1984).

Com a iniciatives governamentals podem esmentar el programa IRIS (Interconexión de Recursos Informáticos) del Plan Nacional de la Ciencia, que financia els costos de hardware i software de les comunicacions via X.25 de la xarxa IBERPAC. En aquest programa hi participa el CSIC, el qual també actua com a suport de les instal·lacions del soft ALEPH a l'Estat espanyol. Cal, a més, esmentar la tasca del CINDOC (Centro de Información y Documentación, 1991), organisme hereu de l'ICYT (1975) i de l'ISOC (1977), que treballa autònomament dins del CSIC per cobrir les necessitats documentals i d'informació en el camp de la recerca, tant d'humanitats com de ciència i tecnologia.

Biblioteca Nacional

Marc legal

La Biblioteca Nacional d'Espanya, fundada per Felip V el 1711, ha estat objecte, els darrers anys, de diverses reestructuracions. Actualment, el seu Estatut data del 1991 i la defineix com a "institució bibliotecària superior de l'Estat i

capçalera del Sistema Español de Bibliotecas (Real Decreto 1581/91, de 31.10), bo i assignant-li entre d'altres les funcions següents:

- Reunir, catalogar, conservar i difondre els fons documentals i bibliogràfics.
- Fomentar la investigació, especialment en humanitats, amb els serveis de consulta, reprografia i préstec.
- Inspecció del dipòsit legal, de cara a una eficaç elaboració i difusió de la bibliografia nacional.
- Assessorar el govern de l'Estat en les matèries que li pertocuen.
- Cooperar amb altres biblioteques i institucions culturals i científiques.
- Ocupar-se dels programes d'investigació i desenvolupament en el seu àmbit de competència.

Estructura organitzativa

La Biblioteca Nacional s'estructura en departaments, els més importants dels quals són el de Procés Bibliogràfic, el de Referència, el de Difusió i, finalment, l'Hemeroteca Nacional, creada el 1943 i incorporada a la Biblioteca Nacional el 1986 (Ord. 10.6.86), que recull, cataloga i difon revistes d'informació general i diaris.

La Biblioteca Nacional compta, actualment, amb un fons de més de 5.000.000 volums i 33.197 títols de revistes especialitzades. El fons de reserva reuneix un total de 22.700 manuscrits; 2.937 incunables i fins a 98.000 llibres rars. A més a més, posseeix uns 130.000 documents de música impresa i més de 200.000 àudio-visuals. Els fons gràfics comprenen dibuixos (16.000); gravats (100.000); fotografies (600.000); làmines, postals i cromos (1.000.000 aproximadament). La col·lecció cartogràfica comprèn uns 70.000 documents. Són notables les seves col·leccions de teatre, cervantina, de fons sobre Àfrica i Hispano-amèrica, de literatura infantil i juvenil i de publicacions oficials.

Biblioteca Nacional

Tecnologia

Si bé, com els mateixos responsables reconeixen, l'automatització de la Biblioteca Nacional no és encara un fet, sí que és evident que, de poc temps ençà, els esforços realitzats n'han modificat molt positivament el panorama. Des que, el 1986, incorpora els altres serveis nacionals, i el 1988 canvia el sistema d'automatització, la Biblioteca Nacional s'ha dedicat a la catalogació, la preparació de formats i la creació d'un entorn de comunicacions adequat.

Fruit de tot aquest treball és la base de dades ARIADNA, operativa des del març de 1991 i formada per la *Bibliografía española* (automatitzada des del 1976). Aquesta base de dades consta de 500.000 registres bibliogràfics de material en diversos suports i uns 750.000 d'autoritats, i actualment s'hi carrega l'índex de la Biblioteca Nacional (aproximadament 600.000 registres IBERMARC); és disponible en versions impresa i en línia (distribuïda per P.I.C.).

Darrerament ha sortit una edició en CD-ROM de la *Bibliografía española* (1976-1992) i aquest any se'n preveu la distribució en cinta magnètica. Actualment ja n'és possible la connexió directa via IBERPAC X.25 o X.28.

El projecte ADMYTE, base de dades en text complet i amb digitalització d'imatges de 55 incunables i obres del s. XVI, va presentar-se al Congrés de l'IFLA a Delhi. Igualment el 1992 s'ha posat en producció el mòdul d'exportació de registres IBERMARC, així com el mòdul d'edició de cintes per a fotocomposició. D'altra banda, ja s'ha completat el desenvolupament de formats IBERMARC per a tota mena de documents. Al mateix temps, s'han unit amb xarxes de comunicacions punt a punt els diferents centres de la Biblioteca Nacional, i el 1992 era previst inaugurar el servei Videotex. L'ampliació de les comunicacions amb la incorporació de nous protocols és un dels projectes immediats.

Formació

Els inicis de la formació professional apareixen aviat a Espanya. El 1856 es crea a Madrid la Escuela de Diplomática que, amb una orientació erudita, formarà els primers funcionaris del Cuerpo Facultativo de Archiveros, Bibliotecarios y Arqueólogos. Si bé aquest centre tancarà portes l'any 1900, ben aviat, el 1915, i amb un àmbit local, Catalunya, es crea l'Escola Superior de Bibliotecàries que des del primer dia practica una docència inspirada en els models bibliotecaris anglo-americans.

Malgrat el que aquests antecedents farien pensar, la formació acadèmica s'implantarà molt tard a l'Estat espanyol. No és fins al 1978 que es creen els estudis universitaris, i encara a nivell de diplomatura, finalment el 1981 l'Estat formularà les indicacions per elaborar els plans d'estudi corresponents.

Obert el camí, l'evolució és ràpida: l'antiga Escola de Barcelona esdevé universitària el 1982; el 1983 es creen els estudis a Granada; el 1987, a Salamanca;

el 1988, a Múrcia; el 1989, a Saragossa i el 1990 s'obren dos centres a Madrid –a la Universidad Complutense i a la Universidad Carlos III– i un a León. Actualment, doncs, vuit universitats i una matrícula de més de 3.000 alumnes demostren l'interès que desvetlla arreu aquesta formació.

Un darrer fet s'ha produït molt recentment, i és la creació dels estudis de llicenciatura (Real Decreto 912/1992, 17.7), que possibilitaran la normalització dels nivells superiors de la professió. Encara que, ara com ara, cap universitat de l'Estat no ha introduït aquest cicle d'estudis, en són diverses les que projecten establir-lo.

Complementant –i, en altres moments, suplint– la formació acadèmica, trobem en diferents punts de la geografia espanyola institucions públiques i privades i, molt especialment, associacions de professionals que han organitzat i organitzen, amb gran èxit, cursos de formació a diferents nivells.

La presència d'una formació acadèmica cada dia més estesa està reorientant aquests cursos vers respostes concretes de formació continuada i d'especialització.

Associacions professionals

La manca, fins fa deu anys, de respostes acadèmiques reglades i generals i el fet que sovint s'identifiqués la condició de bibliotecari amb la de funcionari van dificultar la consolidació de la professió i, en conseqüència, el creixement i la vitalitat de les associacions.

Tant bon punt s'ha iniciat una docència universitària i, a mesura que les biblioteques, i la informació en general, van tenint un major protagonisme en la vida quotidiana dels ciutadans, la situació ha canviat. Les associacions més antigues han crescut i n'han sorgit força de noves.

L'associació degana de totes les actuals és l'ANABAD (Asociación española de Archiveros, Bibliotecarios, Museólogos y Documentalistas), d'àmbit estatal. Fou creada el 1949 com a Asociación Nacional de Archiveros, Bibliotecarios y Arqueólogos. Amb les seves diverses seccions regionals, totalitza uns 1.720 associats.

També d'àmbit estatal, la SEDIC (Sociedad Española de Documentación e Información Científica), creada el 1976 i orientada preferentment als documentalistes, ha experimentat un creixement molt ràpid i avui compta amb uns 1.000 membres.

L'Asociación Andaluza de Bibliotecarios neix igualment l'any 1976 i des del primer dia s'ha distingit per dur una vida molt activa. Actualment té aproximadament 800 membres.

El Col·legi Oficial de Bibliotecaris-Documentalistes de Catalunya va constituir-se el 1986 amb la primera promoció de l'Escola de Barcelona que es graduà amb el nou títol universitari oficial. Aquesta institució és la continuadora de

Biblioteca pública de Valladolid

l'Associació de Bibliotecaris de Catalunya (1974) la qual tenia com antecedent i mirall l'antiga Agrupació Escola de Bibliotecàries, que va existir entre el 1931 i el 1938. El nombre actual de col·legiats és de 1.200, tots diplomats en Biblioteconomia i Documentació.

Una segona entitat a Catalunya, la SOCADI (Societat Catalana de Documentació i Informació) s'inicia el 1984 amb un enfocament preferent cap als documentalistes. Té actualment 400 associats.

Els darrers cinc anys, a mesura que s'estructuren serveis i que sorgeixen nous centres docents, vivim una gran proliferació d'associacions d'àmbit regional, fruit d'una major sensibilitat professional però també d'una problemàtica laboral important.

En aquesta línia cal citar: l'Asociación Asturiana de Bibliotecarios, Archiveros, Documentalistas y Museólogos, l'Asociación de Bibliotecarios de las Islas Canarias, l'Asociación de Bibliotecarios y Documentalistas de Guipúzcoa /Gipuzkoako Bibliotekarien eta Dokumentalisten Elkarte, l'Associació de Bibliotecaris, Arxivers i Documentalistes de les Illes Balears, i l'Associació de Bibliotecaris Valencians.

Finalment, vinculada a algunes Escoles de Biblioteconomia, ha sorgit l'Asociación de Diplomados y Alumnos de Biblioteconomia y Documentación, d'àmbit estatal.

Per tal d'aglutinar aquesta gran quantitat d'associacions, el 1988 es va fundar FESABID (Federación Española de Sociedades de Archivística, Biblioteconomía y Documentación) amb el propòsit d'acollir totes les associacions, científiques i/o professionals que actuen a l'Estat. Amb l'excepció de l'ANABAD, totes les associacions citades s'hi han federat, o bé hi han sol·licitat l'ingrés.

La majoria de les entitats esmentades organitzen periòdicament congressos professionals, d'abast regional o estatal, ofereixen cursos de formació continuada i publiquen butlletins interns, revistes i monografies professionals. Resumint, tenim a l'Estat espanyol més de 5.000 professionals associats. Aquest és un nombre petit si el comparem amb altres països europeus; però cal tenir present que, segons dades de l'Instituto Nacional de Estadística es comptabilitzen a l'Estat espanyol 4.884 biblioteques i 13.351 persones hi treballen en tasques professionals, de les quals tant sols 2.280 tenen titulació universitària. Aquestes xifres demostren que el nombre d'associats és, malgrat tot, força significatiu.

Mercat de la informació

Marc legal

La Ley de Ordenación de las Telecomunicaciones (LOT) neix el 1987 amb l'objectiu de clarificar competències i d'integrar el país en el marc de la CEE en matèria de telecomunicacions. Aquesta llei transforma les relacions de monopoli entre l'antiga Compañía Telefónica Nacional de España i el Govern de l'Estat.

El mercat espanyol del sector de les telecomunicacions es troba entre els 12 primers del món. El 1988 existien 187 bases de dades espanyoles, produïdes per 93 productors i distribuïdes per 58 distribuïdors. L'any 1991 el nombre de bases de dades era de 216, amb 64 productors.

Com podem veure, la relació distribuïdor/producte és molt petita (de 1 a 3 com a mitjana). Això indica una de les característiques del mercat espanyol, que és la seva dispersió: molts productors estan autodistribuïnt-se, mentre que manca un gran host que pugui assolir un gran nombre de bases de dades sota un únic contracte i que utilitzin un únic llenguatge.

A l'Institut d'Estadística de Catalunya es va fer un projecte de distribuïdor de bases de dades, que va comptar amb una subvenció del Programa STAR de la CE, on es feia una proposta de cooperació amb el host de l'Agència Espacial Europea per instal·lar un host espanyol amb vertadera i dinàmica vocació comercial, aquesta proposta s'està estudiant i en cas que es faci realitat ajudarà, sens dubte, a resoldre uns altres problemes, com la manca d'interconnexions o de manuals de consulta per a l'usuari en alguns casos.

Una altra característica del mercat espanyol és l'origen, majoritàriament institucional, de les bases de dades i dels seus productors. Darrerament, però, s'està incrementant la pressió de la iniciativa privada en aquest camp.

Quant a la tipologia, també s'observa una evolució, que afavoreix les bases de dades mixtes, enfront de la baixa relativa de creixement de les referencials i de la baixa real de les factuais. L'evolució de la temàtica tractada, d'altra banda, presenta els darrers tres anys un creixement molt alt de les bases de dades d'economia i de legislació, una puja moderada del nombre de bases científiques o tecnològiques i una baixa, també moderada, de les matèries humanístiques i socials, així com de les bases de dades multidisciplinars.

D'altra banda s'acaba de crear la Asociación Española de Distribuidores de Información Electrónica (Asedie), en la qual participen els principals distribuïdors en línia i en CD-ROM.

Conclusions

Els canvis polítics, les reformes educatives i especialment la profunda transformació de la societat espanyola estan dibuixant un nou panorama en el món bibliotecari de l'Estat.

No es viu ara l'eufòria bibliotecària del 1935, però el congressista d'IFLA'93 hi podrà detectar l'entusiasme d'uns professionals que se saben protagonistes d'un moment de transició. Són molts els fets que ho demostren; en citarem tan sols tres de molt decisius:

- La descentralització bibliotecària ha aproximat els responsables dels serveis als seus usuaris finals, bo i dinamitzant sectors tan vitals com la lectura pública o la universitat.
- La normalització de la formació acadèmica dels professionals, assolida en tan sols deu anys, està consolidant la personalitat del bibliotecari, per una banda, mentre obre vies de recerca biblioteconòmica.
- L'aplicació de la tecnologia està transformant tot el sistema bibliotecari del país, començant per la Biblioteca Nacional, alhora que possibilita uns nivells de cooperació mai assolits fins ara.

Viure un procés de transició permet contemplar el futur amb ambició, la biblioteca universal, oberta a tot i a tothom, ha deixat de ser un mer desig per convertir-se en un repte, en un tema de reflexió i de debat que els bibliotecaris espanyols proposem als nostres col·legues en el 59e Congrés de l'IFLA.